

La implantació del lèxic normatiu: estudi complementari del lèxic implantat no normatiu¹

The implantation of standardized lexicon: a complementary study of non-standardized implanted lexical units

Judit FREIXA

Institut Universitari de Lingüística Aplicada. Universitat Pompeu Fabra

Data de recepció: 4 de juny de 2014

Data d'acceptació: 18 de juny de 2014

RESUM

En aquest estudi es presenta primer de tot una revisió de l'estat de la recerca sobre la implantació del lèxic normatiu que permet arribar a la conclusió que els estudis en aquesta línia encara estan per fer. A continuació, i partint de la base que l'Observatori de Neologia és una plataforma òptima per estudiar aquest tema, s'ofereix una visió complementària amb l'anàlisi del lèxic implantat no normatiu, tant en la llengua escrita com oral i tenint en compte els diferents dialectes. L'estudi acaba amb una anàlisi detallada de l'observació de la transgressió de la normativa a partir de les variants neològiques, ja siguin ortogràfiques, morfològiques, lèxiques, sintàctiques o semàntiques.

PARAULES CLAU: lèxic, neologismes, implantació, normativa.

ABSTRACT

Firstly, this article offers a review of the state-of-the-art research on the implantation of standardized lexicon, which leads to the conclusion that studies on this topic have yet to be carried out. Secondly, working on the basis that the Observatori de Neologia proves to be an optimum resource to study this topic, a complementary vision is presented through the analysis of non-standardized implanted lexical units, both in written and oral language and taking into account the different dialects. Finally, the study ends with a detailed analysis of the transgression of the language rules observed in the variant neological units (orthographic, morphological, lexical, syntactic or semantic).

KEYWORDS: lexicon, neologisms, implantation, standardization.

CORRESPONDÈNCIA: Judit Freixa. Universitat Pompeu Fabra. Institut Universitari de Lingüística Aplicada. Carrer de Roc Boronat, 138. 08018 Barcelona. A/e: judit.freixa@upf.edu. A/I: <http://www.upf.edu/pdi/iula/judit.freixa/>. Tel.: 935 422 322.

1. Aquest treball s'inscriu en el projecte FFI2012-37260 del Ministeri d'Economia i Competitivitat. Agraïxo a Avalnorm l'oportunitat que em va oferir de presentar una primera versió d'aquest treball i agraïxo també els comentaris dels assistents a la I Jornada d'Estudi de la Implantació de la Normativa que han servit per millorar-lo. La bibliografia citada en el text ha quedat recollida en un document a part, juntament amb la dels altres treballs de la secció monogràfica.

En aquest estudi em proposo de fer una revisió de l'estat de la recerca sobre la implantació del lèxic normatiu i, a partir de les dades de l'Observatori de Neologia (<http://www.iula.upf.edu/obneo/>), oferir una visió complementària amb l'anàlisi del lèxic implantat no normatiu.

1. ESTAT DE LA RECERCA SOBRE LA IMPLANTACIÓ DEL LÈXIC NORMATIU

Assumint les limitacions de qualsevol cerca bibliogràfica, i que sempre hi pugui haver un document que no s'hagi sabut trobar, es pot afirmar que la recerca sobre la implantació del lèxic normatiu (no especialitzat) és gairebé inexistent, si no inexistent del tot.

En canvi, sí que hi ha treballs puntuals elaborats en marcs molt diversos, amb metodologies diverses i amb objectius també diversos que parlen del lèxic (normatiu o no). Exposaré a continuació una síntesi de la meua cerca documental. No seguiré un ordre cronològic (i per tant no començaré referint-me a les *Regles de esquivar vocables o mots grossers o pagesívols*) sinó que em referiré primer als cercadors d'Internet. I continuaré amb altres blocs segons l'accés i el tipus de document.

No es documenten amb l'ús dels cercadors d'Internet ni amb cerques avançades en cercadors acadèmics com Google Scholar o Scopus treballs sobre la implantació del lèxic, més enllà dels treballs sobre lèxic especialitzat que s'analitzen en un altre article d'aquest monogràfic. I tampoc no se'n documenten a la base de dades de Tesis Doctorals en Xarxa, tot i que sí que es poden localitzar diverses tesis centrades en algun aspecte lèxic.

De tot el conjunt de publicacions periòdiques dedicades a la llengua i/o a altres aspectes de la cultura catalana (com ara literatura, sociolingüística o ensenyament), em referiré només a aquelles en què he documentat treballs relacionats amb el lèxic (però mai directament relacionats amb la implantació). Les revistes que he tingut en compte i que he buidat sistemàticament són les següents: *Llengua i Ús*, *Els Marges*, *Com Ensenyar Català als Adults*, *Caplletra*, *Llengua Nacional*, *Llengua & Literatura*, *Zeitschrift für Katalanistik*, *Catalan Review*, *Treballs de Sociolingüística Catalana*, *Llengua i Dret*, i *Articles*.

Els primers articles que podem retenir de la revista *Llengua i Ús* es remunten al moment de l'aparició del *Diccionari de la llengua catalana* (DIEC). En els primers, la directora de les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) amb altres persones d'aquest col·lectiu van publicar dos articles en què descriu les característiques generals del diccionari. Convé destacar també el treball de Jordi Ginebra de 2007 perquè constitueix una anàlisi del lèxic normatiu.

TAULA 1
Articles de Llengua i Ús

Núm.	Any	Autor/s	Títol
4	1995	M. T. Cabré; M. Bozzo; C. Santamaria	«Característiques generals del <i>Diccionari de la llengua catalana</i> de l'Institut d'Estudis Catalans»
5	1996	M. T. Cabré; M. Bozzo; C. Santamaria	«Característiques generals del <i>Diccionari de la llengua catalana</i> de l'Institut d'Estudis Catalans (i II)»
7	1996	Neus Nogué; Elvira Riera	«Fent servir el DIEC»
7	1996	Lurdes Jordà; Anna Gudiol; Xavier Fargas	«Tres anys del telèfon obert de consultes del Centre de Normalització Lingüística de Barcelona»
7	1996	Joan Abril	Ressenya: «Josep Ruaix. <i>Diccionari auxiliar</i> »
10	1997	Xavier Mitjà	«Telèfon Lingüístic: quatre anys de funcionament»
14	1999	Joan Solé i Camardons	«La llengua als hipermercats i cadenes de supermercats de Catalunya»
15	1999	M. Àngels Viladot i Presas	«El gènere del nom de les professions»
18	2000	Xavier Rull	«Aspectes socials i lingüístics dels manlleus (I)»
19	2000	Xavier Rull	«Aspectes socials i lingüístics dels manlleus (i II)»
22	2001	Magdalena Ramon	«Algunes reflexions sobre l'estàndard de les Illes Balears en relació amb les varietats dialectals»
25	2002	Jordi Ginebra; Anna Montserrat	«Sobre el règim del verb <i>interessar</i> »
27	2003	Jaume Salvanyà	«L'argot i els mitjans de comunicació del Grup Flaix»
40	2007	Jordi Ginebra	«Una primera anàlisi del DIEC2»
41	2008	Pilar Murtra	«El servei de consultes lingüístiques Optimot»
44	2009	Xavier Fargas	Ressenya: «Rull, X. <i>Els estrangerismes del català. Com són i per què en tenim. Una aproximació social i lingüística</i> »
52	2012	Maria Pilar Perea	«El <i>Diccionari català-valencià-balear</i> : perspectiva, present i prospectiva»

A la revista *Els Marges* s'hi han publicat articles molt directament relacionats amb el lèxic normatiu (però no pas amb la implantació). De Francesc Esteve és l'anàlisi crítica de la 2a edició del *Diccionari* de l'Institut (DIEC2), molt menys polèmica que el famós article de 1998 (núm. 60) sobre el primer DIEC. A la taula s'hi poden veure els anys i els títols de diversos treballs sobre lèxic elaborats per filòlegs tan prestigiosos com Perea, Ginebra, Alturo, Espinal, Rull, etc. Són tots treballs que deixen veure l'interès pel lèxic i la riquesa de plantejaments, però l'anàlisi de la implantació continua absent.

TAULA 2
Articles d'Els Marges

Núm.	Any	Autor/s	Títol
6	1976	Joan Solà	«Tractats de barbarismes fins a Pompeu Fabra»
32	1984	Lluís Payrató	«Barbarismes, manlleus i interferències. Sobre la terminologia dels contactes lingüístics»
56	1996	Jordi Ginebra	Ressenya: «M. Teresa Cabré. <i>A l'entorn de la paraula (I). Lexicologia general</i> »
57	1996	Jaume Macià i Guilà	«Algunes observacions sobre el <i>Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans</i> »
59	1997	Òscar Bladas	«Expressions lexicalitzades: anàlisi i comparació»
60	1998	Francesc Esteve; Josep Ferrer; Lluís Marquet; Juli Moll	«El diccionari de l'Institut. Una aproximació sistemàtica»
63	1999	Xavier Rull	« <i>-Eig</i> : entre la genuïnitat i el calc»
67	2000	M. Teresa Espinal	«Sobre les expressions lexicalitzades»
70	2002	M. Pilar Perea	«Falsos amics: veritables enemics»
75	2005	Xavier Fargas; David Paloma	«Els mitjans de comunicació en català i la naturalització del sufix <i>-ing</i> en la formació de mots»
85	2008	Jordi Ginebra	«Els verbs de suport en català i en anglès: estudi contrastiu a partir d'un petit corpus paral·lel»
88	2009	Núria Alturo; Marianna Chodorowska-Pilch	«La gramaticalització de <i>sisplau</i> »
91	2010	Francesc Esteve	«Rectificacions, ratificacions i feina per fer. Anàlisi crítica de la 2a edició del <i>Diccionari de l'Institut</i> »

La revista *Com Ensenyar Català als Adults* va ser una publicació de referència entre els anys 1982 i 1997 i més enllà del component de didàctica de la llengua s'hi van publicar articles que eren de lectura obligatòria en els estudis de filologia durant molts anys (treballs de Joan Solà, Isidor Marí, M. Teresa Cabré, per exemple). Però en relació amb el lèxic només retinc l'estudi «Sobre els noms en *-es*» de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (núm. 6, 1984) i «Necessitat d'un diccionari d'ús» de Joan Solà (núm. 26 i 27, 1992).

La revista *Caplletra* arrossega una trajectòria llarga i de molt pes acadèmic. A la taula podem veure els treballs relacionats amb el lèxic que hem pogut documentar, treballs interessants sobre l'ús d'un mot o un conjunt de mots des d'una visió dialectal, sintàctica, semàntica o morfològica. Treballs, també s'ha de dir, que no toquen directament la qüestió de la implantació.

TAULA 3
Articles de Caplletra

Núm.	Any	Autor/s	Títol
8	1990	Jaume Solà i Pujols	«Sobre la partícula <i>rai</i> i els tòpics»
17	1994	Diversos	«Monogràfic dedicat a la lexicografia»
25	1998	Diversos	«Monogràfic dedicat a la variació»
26	1999	Antoni Corcoll	«Els noms de l'eriçó de mar en català»
27	1999	Albert Rossich	«El nom de les lletres»
30	2001	M. T. Cabré; J. Freixa; E. Solé	«Anàlisi contrastiva de la innovació lèxica en català i en castellà»
36	2004	Gemma Rigau	«El quantificador focal pla: un estudi de sintaxi dialectal»
37	2004	Joan Veny	«Sobre els significants de <i>blasfemar</i> i <i>renyar</i> : geolingüística, semàntica i etimologia»
44	2008	Anna Matamala	«Del guió a la pantalla: trets de l'oral col·loquial en la ficció televisiva»
51	2011	Ona Domènech; Rosa Estopà	«La neologia per sufixació: anàlisi contrastiva entre les varietats diatòpiques de la llengua catalana»

La revista *Llengua Nacional* dedica sistemàticament un apartat al lèxic, sovint notícies breus de mots concrets; a *Catalan Review* hem pogut localitzar un treball interessant sobre lèxic de J. M. Baldaquí Escandell: «El model lèxic dels estudiants dels programes educatius bilingües» (núm. 16, 2002), i a *Zeitschrift für Katalanistik* hem trobat els següents:

TAULA 4
Articles de Zeitschrift für Katalanistik

Núm.	Any	Autor/s	Títol
6	1993	Lluís Gimeno Betí	«Lèxic popular regional i diccionari normatiu»
15	2002	Rolf Kailuweit	«Català heavy - català light: una problemàtica de la "lingüística de profans"»
15	2002	Sandra Cuadrado	«Estudi lèxic de la <i>Poesia Escènica</i> de Joan Brossa. Anàlisi de les concordances»
22	2009	Elisenda Bernal; Carsten Sinner	«Al seu rotllo: aproximació al llenguatge juvenil català»

Finalment, a les revistes *Llengua i Dret* i *Articles* no s'ha documentat cap article que tracti específicament sobre lèxic, i molt pocs a *Llengua & Literatura* (els quatre primers) i *Treballs de Sociolingüística Catalana* (els dos segons):

TAULA 5
Articles de Llengua & Literatura

Núm.	Any	Autor/s	Títol
1	1986	Maria Bozzo	«Els noms dels colors al <i>Diccionari general de la llengua catalana</i> »
1	1986	Jaume Medina	«El lèxic poètic de Carles Riba (índex de freqüències de mots)»
18	2007	Xavier Rull	«La lexicalització de sigles: pautes i propostes»
22	2011-2012	Dídac Pujol	«La creativitat lèxica de Josep Maria de Sagarra: el cas de <i>La Divina Comèdia</i> »

TAULA 6
Articles de Treballs de Sociolingüística Catalana

Núm.	Any	Autor/s	Títol
16	2009	Judith Rodríguez Vallverdú	«Norma i ús en el valencià central: nivell lèxic»
22	2012	Jaume Medina	«Joves i ràdio: l'experiència del Grup Flaix»

La cerca en publicacions periòdiques ens aboca, doncs, a una conclusió que ja ha estat anunciada des del principi d'aquest repàs bibliogràfic: treballs que tracten directament la implantació del lèxic normatiu són inexistents i, en canvi, els treballs sobre lèxic són existents, però no presenten cap mena d'articulació ni de sistematicitat i no permeten construir un mapa de què ha estat fet i què falta fer. Tot i això podem observar algunes tendències:

- els treballs més relacionats amb la implantació són els que tracten del lèxic normatiu, que apareixen al ritme de l'aparició dels diccionaris normatius;
- la interferència lèxica ha estat un interès constant: als anys setanta i vuitanta se'n deia *barbarismes* i a partir dels anys noranta se'n diu preferentment *manlleus*;
- el model de lèxic (dins del model de llengua general) ha estat un dels temes que s'ha mantingut: als anys noranta era el model en els mitjans de comunicació, i més tard, a l'escola;
- en els darrers anys l'interès se centra en la descripció del lèxic: formació de paraules, vitalitat lèxica, etc.,
- i sempre, puntualment, aquí i allà, apareixen treballs que descriuen el lèxic d'una contrada, d'un àmbit, o d'un autor.

Més enllà de les publicacions periòdiques, trobem altres documents que poden formar part d'aquesta revisió de l'estat de la qüestió de la recerca sobre la implantació del lèxic normatiu. Els documents de la Secció Filològica de l'IEC no ens informen de l'estat de la implantació del lèxic normatiu sinó que ens indiquen quin és l'ús normatiu, per què i com. En aquest sentit, són especialment rellevants els pròlegs i les intro-

duccions dels dos DIEC: la introducció al primer DIEC «Gestació, història, contingut i formes d'aquest diccionari» de Badia i Margarit (1995) i la de Martí i Castell (2007) al segon DIEC («Introducció - Part I» i «Introducció - Part II»).

També hem d'esmentar els documents en què es fan constar totes les diferències que presenta el DIEC respecte del diccionari anterior, els *Documents normatius 1962-1996 (amb les novetats del diccionari)* (Institut d'Estudis Catalans. Secció Filològica, 1997); *Novetats del diccionari ('Diccionari de la llengua catalana', segona edició)* (Institut d'Estudis Catalans. Secció Filològica, 2008), i, no cal dir-ho, tots els documents de la Secció Filològica que, d'una manera o una altra, tracten aspectes del lèxic català.

I què més s'ha fet sobre lèxic? És evident que molts diccionaris catalans són el testimoni d'algun fenomen relacionat amb la implantació del lèxic normatiu. Per què es publiquen diccionaris de neologismes si no és per complementar el que sovint no trobem en el lèxic normatiu? Igualment per als diccionaris de català col·loquial, els diccionaris de dubtes, de dificultats i de barbarismes, els diccionaris de parany, etc. Qualsevol diccionari és una eina limitada, i el DIEC també ho és. Per això necessitem obres lexicogràfiques que omplin sempre parcialment els buits existents (la llista següent és orientativa):

- *Diccionari de sinònims i frases fetes* (M. T. Espinal, 2006)
- *Diccionari de paraules noves* (Observatori de Neologia, 1998)
- *Diccionari de neologismes* (TERMCAT, 1997)
- *Diccionari del català col·loquial* (Grup Flaix, 2009)
- *Diccionari de dubtes i dificultats del català* (J. Bruguera, 2000)
- *Diccionari de dubtes i barbarismes* (D. Paloma i A. Rico, 2008)
- *Diccionari escolar. Dubtes, incorreccions i barbarismes* (J. Badia, 2000)
- *Nou diccionari auxiliar* (J. Ruaix, 2011)
- *Diccionari de barbarismes* (J. Ruaix, 2011)
- *Diccionari d'abreviacions* (J. M. Mestres i J. Guillén, 2001)
- *Diccionari de formació de mots* (J. Bruguera, 2006)
- *Diccionari de formació de paraules* (Ll. López del Castillo, 2002)
- *Diccionaris de parany de traducció* (Enciclopèdia Catalana, diversos anys)

La majoria de gramàtiques descriuen el lèxic en el capítol de formació de mots, però els llibres d'estil sí que dediquen una atenció especial al lèxic. Intenten, precisament, fer èmfasi en aquelles paraules que no estan del tot implantades en l'ús. Observem aquest èmfasi en els manuals d'estil dels mitjans de comunicació, en els manuals d'estil universitaris i en la resta de manuals d'estil.

Un fet molt remarcable és l'interès pel lèxic com a matèria de divulgació. Tenim especialistes (com Màrius Serra, Ramon Solsona, Albert Pla, Pau Vidal i altres) que han escrit llibres o que escriuen columnes i articles als diaris que tracten aspectes del lèxic del català. En els mitjans audiovisuals tenim el *Rodamots*, els *Caçadors de paraules*, les *Paraules en ruta*, la *Paraula del dia*, el *Trau la llengua*, *El gran dictat*, el *Joc de paraules*. Realment, vivim en una societat que s'interessa per les seves paraules.

De fet, la immensa majoria de les consultes personalitzades a l'Optimot de l'any 2012 són de lèxic, especialment de lèxic general. I, pel que fa a les consultes de les fitxes de

l'Optimot, la majoria també són de lèxic. A títol il·lustratiu, els exemples següents, que formen part de la llista de consultes més freqüents (el nombre de l'esquerra indica la posició de freqüència):

- 13: *composar / compondre* (1.181)
- 18: *recolzar* (1.051)
- 24: *disfrutar* (917)
- 25: *alçada, alçària, altura* (915)
- 36: *complir / acomplir* (803)

I en el terreny acadèmic tenim autors notables que es dediquen a la investigació lèxica per al català. Fent cerques, apareixen de manera recurrent noms com Cabré, Bernal, Freixa, Rull, entre d'altres. De fet, Cabré, Bernal i Freixa són totes investigadores de l'Observatori de Neologia, i també altres investigadors amb publicacions sobre lèxic com Domènech, Estopà, Llopart, Font, etc. Dels treballs elaborats en el marc de l'Observatori destaco els volums *La neologia en el tombant de segle* (Cabré, Freixa i Solé, ed., 2000), *Lèxic i neologia* (Cabré, Freixa i Solé, ed., 2002 i 2008), *Llengua catalana i neologia* (Observatori de Neologia, 2004), *Tendències en la innovació lèxica actual* (Freixa, Bernal i Cabré, ed., en premsa).

Certament, doncs, la recerca sobre la implantació del lèxic normatiu és pràcticament inexistent. En canvi, el lèxic (el lèxic normatiu) interessa i els treballs són prou nombrosos. Són treballs ben vinguts, que apunten tendències, que omplen buits i que obren vies d'estudi. Però són treballs no articulats, que no permeten tenir coneixement de l'estat de la implantació de la normativa (en el nivell lèxic) i que posen damunt de la taula un fet evident i és que la feina està per fer.

2. L'OBSERVATORI DE NEOLOGIA ÉS UNA PLATAFORMA ÒPTIMA PER ESTUDIAR LA IMPLANTACIÓ DEL LÈXIC NORMATIU

Fa vint-i-cinc anys que l'Observatori de Neologia va començar a recollir neologismes. Com que en aquest projecte un neologisme és precisament una paraula documentada en l'ús i no documentada en el diccionari normatiu (ni en el *Gran diccionari de la llengua catalana* [GDLC] d'Enciclopèdia Catalana), el que recull l'Observatori és precisament l'ús del lèxic no normatiu.

De moment, l'Observatori no treballa amb tots els tipus de textos existents, però sí que buida sistemàticament textos de premsa d'àmplia difusió (*Ara, Avui, La Vanguardia, El Periódico de Catalunya*), publicacions periòdiques (com la revista del gimnàs DiR, la del Caprabo, *L'Independent de Gràcia*, el *Troc, Time Out*, etc.) i textos orals (de la ràdio).

L'Observatori permet estudiar la implantació del lèxic normatiu perquè, si bé no ens permet saber directament quin és el grau d'implantació de les paraules del diccionari, ens permet saber quines paraules no normatives estan implantades en l'ús i a partir d'aquí reflexionar sobre la relació entre aquests dos fenòmens. De vegades l'ús d'un mot no normatiu pot indicar un buit del diccionari, d'altres vegades pot indicar

la no implantació del mot normatiu, però molt sovint deu indicar la necessitat dels parlants de variar la seva expressió, fent servir els mots normatius i també, complementàriament, els no normatius. Són coses diferents i de cap manera estem considerant que els mots alternatius indiquin sempre llacunes del diccionari o problemes d'implantació.

2.1. *L'observació del lèxic no normatiu ben implantat en la llengua escrita*

Des de l'any 2008 (moment en què l'Observatori va començar a fer servir el DIEC2 com a corpus d'exclusió) fins al 2013, l'Observatori ha recollit 11.423 neologismes diferents (sense repeticions). Però la majoria tenen una freqüència molt baixa i per parlar d'implantació necessitem freqüències altes. Un total de 236 unitats tenen una freqüència mínima de 10, i són els neologismes que ens serviran per a l'anàlisi en aquest treball.

Des del punt de vista del mecanisme d'innovació lèxica, gairebé la meitat de les unitats de la llista (42,3 %) s'han format per derivació (concretament 100 exemples: 56 prefixats + 44 sufixats); un 8,4 % s'han format per composició (18 exemples de composició culta i només 2 compostos patrimonials), i el 36,4 % són unitats manllevades a altres llengües (56 manlleus de l'anglès, 20 manlleus del castellà i 10 manlleus d'altres llengües, que sumen 86 manlleus). Finalment, queda un 12,7 % d'exemples formats per altres processos (conversions, truncacions, sintagmacions i lexicalitzacions).

Els exemples de derivació (42,3 %) són majoritàriament paraules que no tenen cap relació amb la falta d'implantació del lèxic normatiu. Si de cas, demostren una bona implantació de la morfologia perquè són exemples de formació regular de paraules que no apareixen al diccionari pel fet de ser transparents i recuperables. Tot i així, i com ja he dit en ocasions anteriors, el diccionari ja podria recollir algunes d'aquestes unitats, igual com ho han fet altres llengües romàniques, pel fet de ser extremament freqüents, estables en l'ús i no totalment predictibles. Mots com *anticrisi*, *antisistema*, *copagament*, *exitós*, *identitari*, *interanual* són neològics des del punt de vista lexicogràfic però no denominen cap nova realitat.

El conjunt de paraules no recollides al DIEC2 i molt freqüents en l'ús formades per composició (gairebé sempre culta) és baix (8,4 %) però ja hi trobem exemples de paraules utilitzades en comptes de la forma normativa o proposada per altres fonts de referència com el TERMCAT o Enciclopèdia Catalana. Seria el cas de *aerolínia*, en comptes de la forma proposada pel GDLC *línia aèria*. I com abans amb els derivats, hi trobem també exemples de mots que podrien entrar a formar part del lèxic normatiu, de manera que els parlants trobessin en el diccionari mots tan usuals com *biocombustible*, *ecosocialista*, *eurozona*, *fotoperiodista*, *teleassistència* o *videoconsola*.

Abans de parlar dels manlleus, em vull referir a un grup de neologismes formats per altres processos com la sintagmació, la conversió, la lexicalització i la truncació. Són mots que demostren la necessitat d'actualització lexicogràfica per omplir buits denominatius (*full de ruta*, *xarxa social*) o directament d'ús de lèxic no normatiu: *col-*

lisionar per *col·lidir*, *esclar* per *és clar* o *sisplau* per *si us plau*. D'altra banda, trobem un conjunt interessant de verbs formats per conversió sintàctica d'ús relativament recent (com *comissariar*, *posicionar-se* o *versionar*) als quals em referiré més endavant.

Els manlleus representen un grup molt nombrós i segurament és el que més ens pot dir sobre la implantació del lèxic normatiu. De la llista d'unitats més freqüents que estem analitzant, una de cada tres és una unitat agafada d'una altra llengua (exactament el 36,4 %). Per què? A quina necessitat donen resposta? Són paraules necessàries? Són un indicatiu de la falta d'implantació del lèxic propi i normatiu? La majoria vénen de l'anglès i un grup important vénen del castellà, i també en trobem d'altres llengües (basc, francès, llatí, alemany, etc.).

Per als manlleus del castellà que formen part del lèxic no normatiu i més implantat en la llengua escrita, i amb l'excepció feta de *bailaora* i *cantaor*, que de fet són xenismes, totes les altres són paraules que tenen un equivalent útil en català, i també implantat en l'ús, si bé és possible que les formes normativa i no normativa es reparteixin les situacions comunicatives. Tenim *xicot* i *xicota* perfectament vius al costat de *nòvio* i *nòvia*; tenim *estimat*, *amor* o *reina* usats al costat de *carinyo*; tenim *bestiesa* al costat de *tonteria* i *ruc* al costat de *tonto*; tenim *habitatge* al costat de *vivenda*, i *catifa* al costat de *alfombra*. Ara bé, què tenim al costat de *bronca*? *Esbronc*? I de *xiringuïto*? *Baret*, *quiosquet*? I al costat de *pijo*? També podem trobar alternatives catalanes per a aquests mots, però no sempre la solució és apta per a qualsevol context.

Els manlleus de l'anglès plantegen una reflexió diferent, no tan relacionada amb la noció de registre, i més amb la noció de moda i esnobisme (o de prestigi). Alguns d'aquests manlleus es poden considerar denominativament necessaris (però hi hauria opinions) com *Internet*, però per a la majoria tenim una paraula catalana perfectament acceptable (*en línia* en comptes de *online*, *aspecte* en comptes de *look*, *baix cost* en comptes de *low cost*, *telèfon intel·ligent* en comptes de *smartphone*, *correu* en comptes de *mail*, etc.) o no tan acceptada (*programari* en comptes de *software*). I els manlleus que provenen d'altres llengües com el basc i l'alemany són xenismes (*abertzale*, *kale borroka*, *lehendakari*, *realpolitik*) i els altres cobreixen necessitats més expressives que no pas denominatives (*debacle*, *souvenir*, *tour*, etc.).

L'observació dels neologismes implantats en l'ús escrit demostra que els parlants tenen necessitats lèxiques que van més enllà del diccionari. Convindria veure fins a quin punt aquests neologismes només representen una necessitat d'alternança de les formes normatives amb altres que poden resultar més expressives en una situació comunicativa concreta, o si representen problemes d'implantació del lèxic normatiu. Evidentment, alguns d'aquests exemples demostren simplement que el diccionari s'ha d'anar actualitzant amb aquelles paraules que denominen nous conceptes, com ja va fent.

2.2. L'observació del lèxic no normatiu ben implantat en la llengua oral

Com he dit, l'Observatori també buida textos orals, bàsicament de la ràdio, i combina textos molt preparats (com informatius de RAC1 i de Catalunya Ràdio) amb

textos menys preparats, d'interacció (com debats, de les mateixes emissores). No serà cap sorpresa si dic que en la llengua oral el mot no normatiu més implantat és *bueno*. I tampoc no ens sorprendran els resultats de l'anàlisi dels 50 neologismes orals més freqüents.

En primer lloc, trobem un conjunt de castellanismes molt freqüents. La majoria són adverbis, locucions, conjuncions i pronoms: *bueno, pues, vale, algo*. Però també hi ha un petit conjunt de mots de categories majors com *disfrutar, carinyo, menos, tremendo*, etc. Són mots que tots reconeixem com a unitats freqüents en la llengua oral. En segon lloc, trobem un conjunt de variacions molt freqüents de paraules catalanes normatives, normalment adverbis, locucions i conjuncions: *aviam* (el tercer més freqüent), *aixís, aixins, allavons, allavòrens, allavors* i les variants verbals *poguer, sapiguer, volguer*. En tercer lloc, un petit conjunt de manlleus de l'anglès: *mail, blog, web, facebook* que realment estan implantats en l'ús oral (igual com en l'escrit). I, finalment, paraules d'ús habitual a la llengua (oral, però també escrita) que no consten al diccionari: *tele, crac, mundial, prèvia, central, muntatge musical, primer equip, vestidor, secretari tècnic*, etc.

2.3. L'observació del lèxic no normatiu ben implantat en la llengua dialectal

L'Observatori de Neologia coordina la xarxa Neoxoc, que agrupa els observatoris de neologia de llengua catalana. Treballen precisament des de l'any 2008 i està formada pels nodes (observatoris) ubicats en les universitat següents: d'Alacant, d'Andorra, de Girona, de les Illes Balears, de Lleida, de Perpinyà, la Universitat Pompeu Fabra i la Universitat Rovira i Virgili. Entre tots els grups, es buida un conjunt considerable de diaris i revistes, com es pot veure en aquesta llista:

- Alacant: *El Temps, L'Informatiu, Pàgina 26*
- Andorra: *Diari Bondia Andorra, Diari d'Andorra, El Periòdic d'Andorra*
- Barcelona: *Avui, El Periòdic, Ara, La Vanguardia*
- Girona: *El Diari de Girona, El Punt Digital*
- Lleida: *Diari Bondia Lleida, Segre*
- Mallorca: *Diari de Balears*
- Perpinyà: *La Clau, Diguem-ho!, El Fiçó, El Punt Perpinyà*
- Tarragona: *delCamp.cat, Diari de Tarragona, l'Ebre Digital, El Punt, Diari Més Ebre*

La xarxa Neoxoc acaba de publicar un volum (Cabré, Domènech i Estopà, ed., 2014) en què es recullen els resultats dels primers anys de treball d'aquesta xarxa i, doncs, ja hi ha dades sobre les paraules no normatives implantades en l'ús de cada territori. S'observa, en aquesta publicació, que són rellevants unitats com les següents, exemples que demostren que el català dialectal té propostes interessants d'enriquiment del lèxic normatiu:

- a la premsa d'Alacant: *blaver, camperuser, esgarraet, figatell, gaiater, jogueter, poalada*, etc.

— a la premsa d'Andorra: *antiallaus, bàtxelor, clípol, coprincesa, esquijòrer, forapista, huissier*, etc.

— a la premsa de Girona: *entramuntanar, camaco, enverdolir, pixafred, tomatada*, etc.

— a la premsa de les Illes Balears: *acaramullament, antimallorquinista, benzineria, catafal, cavallista, doblerada, esbucament*, etc.

— a la premsa de Perpinyà: *amenatjar, arrêté, betonaire, carillonaire, domatge, encartellaire, liceà, llocatari*, etc.

— a la premsa de Tarragona: *alburn, baldanada, batea, calçotaire, capllaçar, hemidelta, ferraterià*, etc.

2.4. *L'observació de la transgressió de la normativa: variants del lèxic normatiu*

El grau de dinamicitat que s'observa en el lèxic no s'observa en cap altre component de la llengua. Els parlants canvien les paraules amb molta més facilitat que no pas les estructures sintàctiques o les regles de formació de mots. I, de fet, la influència d'altres llengües tampoc no es deixa sentir tan bé en cap altre nivell lingüístic.

En aquest apartat em centraré en l'anàlisi d'exemples de transgressió de la normativa: casos en què s'observa variació respecte de paraules normatives. En primer lloc parlaré de paraules usades amb una grafia diferent de la que proposa el diccionari, i després de paraules que són variants morfològiques o variants lèxiques respecte dels mots normatiu. Continuaré amb exemples d'usos sintàctics diferents i, finalment, d'usos semàntics diferents.

2.4.1. *Variants ortogràfiques*

A l'Observatori s'utilitza una nota per marcar que la forma neològica és, de fet, una variant ortogràfica de la forma lexicogràfica. Així doncs, en aquest cas la informació que ens aporta l'Observatori se situa en la frontera de l'ortografia i el lèxic, i majoritàriament té a veure amb manlleus (normalment de l'anglès) que ja estan incorporats al DIEC2. Curiosament, poques vegades l'ús ha anat més endavant que el diccionari (amb exemples com *fuagràs* en comptes de *foie gras*) i, en canvi, trobem molts exemples de manlleus documentats amb una forma menys adaptada que la que proposa el diccionari (que consta entre parèntesis):

alter ego (àlter ego), *bikini* (biquini), *bunker* (búnquer), *footing* (fúting), *forfait* (forfet), *gay* (gai), *holding* (hòlding), *glamour* (glamur), *graffiti* (grafit), *magazine* (magazín), *marketing* i *marketing* (màrqueting), *puzzle* (puzle), *ranking* i *ranking* (rànquing), *rugby* (rugbi), *stand* (estand), *stock* (estoc), *troika* (troica), *show* (xou), *zombie* (zombi), etc.

També trobem vacil·lacions en l'ús del guionet o de l'espai. Algunes d'aquestes variants poden explicar-se per la influència del castellà, però d'altres són evolucionacions pròpies de la llengua. Altres alternances indiquen el desconeixement d'algunes regles ortogràfiques o simplement de l'escriptura irregular d'un mot. Són ben coneguts els exemples de *e* epentètica; les duplicacions innecessàries de la *essa* (o el cas invers); trobem també exemples de doble *erra* quan la normativa demana *erra simple*, o de *ela* en comptes de *ela geminada* (igualment, la forma entre parèntesis és la que recull el diccionari normatiu):

esclar (és clar), *sisplau* (si us plau), *contrarellotge* (contra rellotge), *aprop* (a prop), *vist-i-plau* (vistiplau), *maleducat* (mal educat), *alto-el-foc* (alto el foc); *infraestructura* (infraestructura), *reestablir* (restablir), *polisportiu* (poliesportiu); *contrasenyà* (contrasenyà), *presumpte* (presumpte), *transvassament* (transvasament), *premisa* (premissa); *erradicar* (eradicar), *contrarrestar* (contrarrestar); *protocolari* (protocol·lari).

I els fenòmens de variació ortogràfica respecte del lèxic català normatiu continuen: *calers* (en comptes de *calés*), *estàndar* (en comptes de *estàndard*), *expoli* i *expoliar* (en comptes de *espoli* i *espoliar*), *fluxe* (en comptes de *flux*), *línea* (en comptes de *línia*), etc.

2.4.2. Variants morfològiques

Alguns exemples de variació morfològica s'expliquen per interferència del castellà, sovint amb el fet afegit d'estar formant un mot amb una regla que també és pròpia del català: *acondicionament* (en comptes de *condicionament*), *atravessar* (en comptes de *travessar*) i, inversament, *contentar* (en comptes de *aconcentar*).

Amb els sufixos *-ença* i *-ència* els dubtes també hi són: recordem que la forma normativa és *prevalença* (i no pas *prevalència*, que documentem com a ús neològic), *beneficència* (i no pas *beneficiència*) i *condolença* (o *condol*) en comptes de *condolència*. I fora de filòlegs i lingüistes, la majoria de parlants desconeixen que el mot correcte és *anorèctic* (i no pas *anorèxic*, que documentem en l'ús general), *collidir* en comptes de *collisionar* i *reconoscible* (o *reconeixedor*) en comptes de *reconeixible*.

També en l'adaptació dels manlleus observem variacions morfològiques si contrastem el lèxic normatiu i el lèxic no normatiu documentat a l'Observatori de Neologia: *dribbling* (en comptes del normatiu *driblatge*), *esprinter* (en comptes de *esprintador*) i *estocatge* (en comptes de *estoc*). La llista és molt llarga.

Convé ara recordar l'existència d'uns formants relativament nous i ja força implantats en la llengua que se solen denominar *afixoides* (prefixoides i sufixoides). El DIEC2 ja recull *tele-* 'prefixoide del mot *televisió*' i *aero-* 'prefixoide del mot *aeronau*', però en canvi no recull *homo-* 'prefixoide del mot *homosexual*' que ens permet formar paraules com *homofòbia* (mot normatiu) i també *homoerotisme* i molts altres; i tampoc no

està recollit *narco-* ‘prefixoide de *narcotraficant*’ amb el qual formem mots no normatius com *narcosala*, *narcoguerra*, *narcomercat*, *narcofossa*, etc. Caldria també veure com s’ha de recollir la partícula *ciber-* amb la qual s’estan formant moltes paraules noves que van més enllà del *ciberespai* i la *cibernètica* recollides en el diccionari (com *ciberactivista*, *ciberatac* i molts altres).

2.4.3. Variants lèxiques

L’Observatori de Neologia també reserva una marca per a aquelles paraules que es recullen perquè no són al diccionari, però que no responen a una necessitat denominativa perquè en el diccionari normatiu ja hi ha una paraula per denominar aquell concepte. Són variants lèxiques, manlleus i calcs, sense cap excepció. I la majoria, del castellà. Algunes passen una mica desapercebudes, però hi ha casos flagrants com el primer (per ordre alfabètic): *alfombra* (en comptes de *catifa*), *camarot* (en comptes de *cabina*), *disfrutar* (en comptes de *gaudir*), etc.

Els calcs són manlleus disfressats, i podríem discutir força sobre fins a quin punt una bona part del nou lèxic del català no és simplement la traducció del nou lèxic d’altres llengües (principalment del castellà i de l’anglès). Però hi ha calcs que són molt evidents com és el cas de *enganxina* (en comptes de *adhesiu*, el terme normatiu i de tota la vida).

Encara que les abreviacions pertanyen sovint a un registre col·loquial, el DIEC2 conté el mot *progre*, i això és una finestra oberta a l’entrada de moltes paraules d’ús habitual i no normatives: el *logo* potser hauria de ser la primera, però la *químio*, la *tele*, la *bici* i moltes altres (*pel·li*, *retro*, *demo*, *macro*, *depre*, *disco*, *físio*, *profe*) també hi voldrien entrar (encara que algunes tenen el problema afegit de la pronúncia castellanitzant, això és evident).

I, tot i que el diccionari conté un conjunt reduït de sigles lexicalitzades, hi ha la *sida*, i amb aquest argument *pime* i *opa*, entre d’altres, també hi podrien ser.

2.4.4. Variants sintàctiques

Continuo l’exposició del lèxic implantat no normatiu amb l’anàlisi de variants sintàctiques, exemples de mots que tenen una categoria gramatical diferent de la que consta en el diccionari. De fet, la implantació de la forma normativa no es posa en dubte, sinó que s’evidencia que hi ha una forma implantada no normativa que s’hi relaciona sintàcticament. El fenomen més important des d’un punt de vista quantitatiu és la forma verbal de noms normatius: el DIEC2 conté el nom *auspici* però no el verb *auspicar*; i semblantment són normatives totes les bases nominals amb què s’han format els verbs següents: *comissariar*, *disseccionar*, *eclosionar*, *franquiciar*, *implosionar*, *pixelar*, *provisionar*, *represaliar*, *tensionar*, *versionar*, etc. La llista d’exemples seria més llarga, però aquests són els més freqüents (i, doncs, més implantats). A més, la

l·lista es completaria amb exemples en què no parlariem de conversió sintàctica evident (sovint per pressió del castellà, probablement) sinó de derivació regressiva (com a *itinerar* de *itinerari* i a *publicitar* de *publicitat*).

Els fenòmens sintàctics continuen amb altres combinacions. Per exemple, hi ha determinats sintagmes tan freqüents com *indústria siderúrgica* o *eleccions generals*, que han provocat la nominalització de l'adjectiu un cop s'elideix la base del sintagma. Així, trobem usats com a noms molts adjectius normatius: *siderúrgica*, *elèctrica*, *farmacèutica*, *gasista*, totes elles indústries (o empreses); *generals*, *primàries*, *municipals*, *autonòmiques*, *europées*, totes elles eleccions, i també *prèvia* (fase), *autònom* (treballador), *portàtil* (ordinador), etc.

2.4.5. Variants semàntiques

Hi ha paraules implantades en l'ús que ja formen part del diccionari, però amb un sentit diferent. De vegades és un simple ús metafòric, però de vegades és un significat tan diferent del que apareix recollit al diccionari que pot arribar a cobrir el significat contrari. I és que, sense haver fet una enquesta formal d'ús, sabem que els parlants (majoritàriament) entenen que un *crac*, aplicat a persona, és molt bo en la seva matèria, i no pas una persona d'escassa vàlua, com trobem en el diccionari.² I les *retallades* no són, precisament, d'allò que sobra. Els *duels* ja no són combats singulars entre cavallers, i les *cúpules* poden ser persones (les que manen!). Quan *blindem* (lleis, contractes, o el que sigui) ja no ho fem amb planxes de ferro, ni d'acer, ni de formigó ni de cap altre material resistent, només volem dir que ho tanquem de manera que no es pugui obrir, i quan ens *desmarquem*, no estem jugant a futbol necessàriament.

La *diana* és el punt central d'un blanc de tir només metafòricament, perquè de vegades *disparem* o ens disparen només metafòricament. De vegades ens *sentencien* sense que hi hagi cap judici, i de vegades som l'*epicentre* de situacions que potser patim com si fossin terratrèmols però que de fet no ho són. Per a molts parlants, l'*estelada* no és el conjunt d'estels del firmament i els *civils* no són només els membres de la Guàrdia Civil.

El verb *carregar* ocupa mitja pàgina del DIEC2, és a dir, que és una entrada complexa, molt ben descrita i exemplificada, però que no dóna compte d'usos tan habituals com *carregar-se algú* (és a dir, matar-lo o deixar-lo ben malparat) o *carregar-se alguna cosa* (fer-la malbé). I el verb *aterrar* ja no és sempre caure a terra ni recalar, sinó que és arribar a un lloc nou.

L'Observatori de Neologia s'ocupa també de recollir aquests usos semàntics no descrits en el diccionari. N'hi ha de fugissers, però, com acabem de veure, n'hi ha que formen part de l'ús general dels parlants des de fa molts anys.

2. S'ha fet públic que el DIEC2 recollirà aquesta definició de *crac*, igual com ja ho ha fet el GDLC.

3. CONCLUSIÓ

És evident que la recerca sobre la implantació del lèxic normatiu tindria un únic objectiu: conèixer l'estat de la implantació per poder intervenir allà on s'aïllés lèxic amb problemes d'implantació.

La Secció Filològica ha donat suport a l'Observatori de Neologia des del seu naixement i sempre ha tingut en compte els resultats anuals que li ha presentat. Per tant, sabem que el camí hi ha estat sempre i que l'hem transitat. Potser, però, les dades de l'Observatori es podrien aprofitar molt més, ara que ja ens acompanyen vint-i-cinc anys d'experiència.

D'altra banda, treballant amb corpus automatitzats, els estudis d'implantació no semblen un treball inassolible. De fet, un programa senzill pot trigar ben poca estona a dir-nos quin és l'ús de tots els mots del diccionari en un corpus determinat. I això llançat contra corpus orals, contra corpus d'Internet, contra corpus de text literari o periodístic, etc., aniria confegint un mapa que a poc a poc ens deixaria veure l'estat força real de la implantació del lèxic normatiu.

Però és clar, no és això (només) el que volem. Volem veure quina part del lèxic normatiu es perd en cada escenari comunicatiu i quina mena de lèxic ocupa el seu lloc. Volem saber en quin moment de la cadena d'aprenentatge de la llengua es fixen formes no normatives que fan recular les formes normatives. I calen treballs en aquesta direcció.

Tinc el convenciment que la recerca sobre la implantació del lèxic normatiu serà en els propers anys un terreny molt fructífer; hauria de ser així. Tenim gent preparada per fer recerca en aquest sentit i tenim eines i materials que han de permetre fer una radiografia prou eficaç de l'estat de la implantació del lèxic normatiu. L'interès acadèmic i científic pel lèxic és un interès creixent, i les institucions saben que és un terreny que no es pot descuidar.